

ИКОНОМИЧЕСКАТА КУЛТУРА И МОДЕРНИЗАЦИЯТА

Явлението култура винаги е привличало вниманието както на български, така и на чуждестранни изследователи. На културата като исторически определено равнище на развитие на обществото, на творческите сили и способности на човека, изразено в типове и формите на организация на начина на живот и на дейността на хората, а също в създаваните от тях материални и духовни блага, са посветени стотици и хиляди страници специализирана научна литература. Към тези изследователи се присъедини и доц. д-р Бл. Колев, чиято книга се появи на книжния пазар в последните дни на 2002 г.

Това е едно мащабно изследване на “макросоциологическата история на стопанския живот у нас” (с. 8). Според автора икономическата култура е “съвкупност от споделяни ценности, жизнени практики и социални механизми, които са се утвърдили, складирали и предали от поколение на поколение между хората като стил и начин на поведение в сферата на икономическата дейност” (с. 8).

В книгата е разгледано взаимодействието между икономика и култура, в резултат от което се формира едно ново направление в науката за икономическата (стопанската) култура и етика, за факторите, които оказват влияние върху формирането на икономическата култура, както и за ролята на устойчивите културни механизми за икономическото развитие и за модернизацията на страната.

В изследването е приложен хронологичният подход, който позволява на читателите по-добре да се запознаят с макросоциологическите трансформации на икономическата култура у нас.

В първа глава са анализирани теоретичните виждания за “духа на капиталистическото общество”. Важен методологически смисъл за изследването има класическото предположение на Макс Вебер за верига от културни явления, които са от универсално значение и валидност за света и играят голяма роля при възникването и възхода на “духа” на модерния капитализъм. Основни сред тях са протестантската етика и аскетизмът на народите от Европа и рационализирането на капиталистическата организация на производството и на институциите на буржоазното общество. Доц. Колев анализира и алтернативните възгледи на Вернер Зомбарт, който изследва користолюбието на буржоата, ръководен от своя предприемачески дух. Значително място е отделено на многообразието на националните икономически култури: американската, германската, шведската, японската, френската и др. Интерес представлява анализът на първите теоретични виждания за икономическата култура у нас. Особена роля в това отношение играе видният български социолог и социален психолог Иван Хаджийски, на когото авторът е посветил своето изследване, а също Андрей Цанов (първият български социолог на бюджета на времето), Кирил Попов, Стоян Бочев, Иван Кинкел и др.

Във втора глава са разгледани икономическите култури в България преди Освобождението. Подчертано е, че през този период българинът изпитва влиянието на османската икономическа култура. Ролята на “вечно догонващите” се превръща в историческа съдба на много поколения българи; утвърждава се

---

* *Благой Колев. Икономическа култура. С., УИ “Стопанство”, 2002, 282 с.*

отчуждението от държавата; възможностите на българите за избор и комуникации се концентрират предимно в семейството и в селската община. В българската душевност се утвърждават трайно редица ориенталски елементи на културата като: зачитане на традиционното мислене и поведение; безразличие към времето; мудност и флегматичност в поведението; страх от поемането на риск и отговорност и т.н. Едновременно с това се отбелязва особено важната роля на източноправославната религия за запазване на вярата и езика, обичаите и традициите, бита и душевността на българите. Икономическата култура у нас преди Освобождението се характеризира със следните особености: стопанската задруга се утвърждава като първична форма за прилагане на родов (семеен) колективен труд и начин на живот; българският еснаф с неговия стремеж към собственост и усвояване на занаят (професия) по удивителен начин характеризира трудолюбието на българина. Оригинална е характеристиката на българските чорбаджии за формиране на предприемаческата култура на българина.

Трета глава е посветена на икономическата култура на “стотинковия капитализъм” в нашата страна. Авторът подробно изследва макрокултурната матрица на нееманципираната икономика, чиито характерни черти са стремежът за придобиване на икономически облаги от властта в новосъздадената българска държава; властването на политическата над икономическата целесъобразност; държавната намеса в икономиката и т.н. Специално място в изследването е отделено на ролята на образователните и гражданските структури: професионалното образование, общообразователното обучение; търговско-индустриалните камари; Българското икономическо дружество; Съюза на индустриалците; Българското инженерно-архитектурно дружество (БИАД); библиотеките; читалищата и др. Характерен елемент на икономическата култура е натуралното самозадоволяване като субкултурна традиция, което притежава уникална устойчивост в нашата страна. Важна характеристика на икономическата култура през този период е културната матрица на колективизма, който намира най-ярко проявление в развитието на кооперативното движение.

В четвъртата глава е анализирана икономическата култура при социализма. Според автора през този период предпочитаната култура на не-предприемчивите българи е етатичният патернализъм, който създава култура на асиметричност във взаимоотношението между държавата и индивида. Важна роля играе и “командната колективност”, която се институционализира чрез насилственото коопериране на селското стопанство и централизираното планиране на икономиката. Социализмът помага да се преодолее икономическата изостаналост на България и позволява тя да поеме по специфичен път за модернизация. Като основни индикатори за модернизацията на страната авторът разглежда такива значими социални процеси като: индустриализацията, образованието, урбанизацията. Поставя се началото на “съветизирането” на икономическата култура у нас. Формират се масови образци на “театрална” икономическа активност: социалистическо съревнование, бригадирско движение, насрещно планиране. Моделират се и символни образи на герои на социалистическия труд, на стопански ръководители, на партийни

секретари и др., които са “антипазарна рожба” на социализма и насаждат култура на имитиращо трудолюбие и театрална активност. Девиантността на икономическата култура при социализма е нейна характерна черта, намерила най-ярко проявление в дефицита и неформалната икономика.

Обобщавайки, доц. Колев подчертава, че в България “амалгамата на социумната тъкан е изключително разнообразна - от архаизъм до модерност”. Според него основните спирачки, които пречат за разгръщането на модерната икономическа култура у нас, са: принципът на “болезненото скъсване с миналото”; бавно настъпващите промени в икономическата култура, които като правило си пробиват път в продължение на много години; експериментите със заимствани от други страни финансови матрици и организационни модели, които не съответстват на своеобразието на бита, на психиката, на душевността, на традициите в икономическата култура на нашия народ; носталгията на част от населението по спомените за социализма и т.н. Особено място е отделено на “духа” на нацията, който до голяма степен определя нейната икономическа култура. Характерни черти на “духа” на българина са: егалитарността, патернализмът, колективността, натуралното самозадоволяване, нагласата към дребна собственост и ниски цели и др. като аксиални “оси”, които се проявяват през всички етапи на историческото ни развитие. Нужни са специални социални механизми за тяхното преодоляване, за преобразуване на обществената енергия в интегрираща сила на развитието на икономиката, за модернизация на страната.

В своята книга доц. Колев прави панорамна, аргументирана и задълбочена ретроспекция на икономическата култура на българина като кристализация на човешкия ум както на определени исторически етапи от развитието на нашата страна (до Освобождението от османско робство, през периода на капитализма и при социализма), така и на специфични сфери на дейност или на начина на живот: култура на труда, култура на бита, култура на потреблението, култура на свободното време и т.н.

Авторът убедително демонстрира своите качества на социолог и социален психолог: умението да обобщава и да синтезира; дарбата да наблюдава “нещата от живота”, да отделя същественото от несъщественото; тънкото чувство за хумор; способността да обобщава и да прави изводи от анализа; стремежа към обективност, достоверност и научна добросъвестност и др.

Към книгата могат да се отправят и някои препоръки. Анализът не навсякъде е равномерен - липсва такъв на най-новия период от българската история - на прехода към пазарна икономика и демокрация.

Независимо от това авторът прави значим и оригинален принос в изследванията по проблемите на икономическата култура. Неговата книга ще бъде полезна в работата на научни работници, преподаватели, икономисти, социолози, студенти, както и на всички, които се интересуват от тази проблематика.

Д-р Начко Радев